ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ
ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԴՈՆՑ

ԵՐԿԵՐ

ՀԻՆԳ ՀԱՏՈՐՈՎ

Ե

ՀԱՅ-ԲՅՈՒԶԱՆԴԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2012

ՀՏԴ 941 (479.25)
ԳՄԴ 63.3 (2Հ)
Ա 205

Հրապարակության պատրաստեց
Պ. Հ. Հովհաննիսյանը

Ադոնց Ն. Գ.
Ա 205 Երկեր: Հինգ հատորով / Ն. Ադոնց; Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկ.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012. Հ. Ե.- Հայ-բյուզանդական ուսումնասիրություններ / Խմբ.՝ Պ. Հ. Հովհաննիսյան: Թարգմ.՝ Ա. Շահումյան, Օ. Վարդազարյան, Վ. Պողոսյան.- 664 էջ + 2 ներդիր. (Հայկական մատենաշար):

Նիկողայոս Ադոնցի երկերի հինգերորդ հատորն ընդգրկում է ականավոր հայագետի բյուզանդագիտական ուսումնասիրությունները, որոնց մեծ մասը նախապես լույս է տեսել ֆրանսալեզու գիտական պարբերականներում և զետեղվել 1965 թ. Լիսաբոնում ֆրանսերենով հրատարակված «Հայ-բյուզանդական նոթեր» ("Études Arméno-Byzantines") ժողովածուում:

Հասցեագրվում է հայագետներին, բյուզանդագետներին և ընթերցող հանրությանը:

ՀՏԴ 941 (479.25)
ԳՄԴ 63.3 (2Հ)

ISBN 978-5-8084-1534-8

© Հովհաննիսյան Պ. Հ., 2012
© ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012

FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN

Խմբագրական հանձնաժողով

Հովհաննիսյան Պ. Հ.
Մադոյան Ա. Գ.
Սիմոնյան Ա. Հ.
Ստեփանյան Պ. Գ.

Հատորը հրատարակության պատրաստեց

Պ. Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԸ

Թարգմանիչներ

Ա. Բ. Շահումյան
Օ. Ս. Վարդազարյան
Վ. Ա. Պողոսյան

ԿԱՍԻԱ ՄԻԱՆՁՆՈՒՀԻՆ ԵՎ ՀԱՅԵՐԸ

Կասիա միանձնուհին ապրում էր IX դարում և մինն է այն սակավաթիվ կանանցից, որ սեր են ունեցել գրականության և պարապել: Նորա թողած աշխատությունները գլխավորապես հոգևոր բովանդակության են: Ունի նաև գրություններ աշխարհային բնավորությամբ, բացառապես էպիգրամներ-ծաղրագիրներ: Սոցանից մեկն ուղղված է հայոց դեմ, որը և կազմում է մեր հետաքրքրության առարկան: Առանձին բախտ է բանասերների համար, երբ հրատարակության ձեռնամուխ են լինում այնպիսի հմուտ գիտնականներ, որպիսին է Մյունխենի հռչակավոր բյուզանդագետը: Ընդարձակ առաջաբանում պրոֆ. Կ. Կրումբախերը (1) պարզում է ոչ միայն Կասիայի, այլ ընդհանրապես բյուզանդական շրջանում գրականության մեջ հայտնի կանանց կյանքն ու գործունեությունը: Այս գեղեցիկ նախաբանում մի բան մեզ տարօրինակ է թվում, և քո'ղ ների հարգո պրոֆեսորը, եթե հայտնենք մեր անհամաձայնությունն այս կետում նորա հետ: Կ. Կրումբախերը կատարյալ հավատ է ընծայում Կասիայի կյանքի վերաբերյալ առասպելական ավանդության: Հույն ժամանակագիրները պատմում են, որ Միքայել II կայսրի մահից հետո, նորա այրին՝ Եվփրոսինե, պետության ամեն կողմերից բերել է տալիս ամենագեղեցիկ աղջիկներ մայրաքաղաք, որպեսզի յուր որդին՝ Թեոփիլոս, ընտրի նոցանից իրեն ամուսին: Երբ ընտրված աղջիկները հավաքվում են արքունիքում Մարգարտյա կոչված սրահը, կայսրուհին մեկնում է յուր որդուն մի ոսկե խնձոր և պատվիրում ընծայել այն աղջկան, որ ամենից ավելի իրեն դուր գա: Այդ բախտավոր էակների թվում գտնվում էր, պատմագիրների ասելով, նաև մի հրաշագեղ աղջիկ՝ անունը Կասիա, ինքն ազնվական տոհմից: Թեոփիլոս զմայլած նորա բացառիկ գեղեցկությամբ, դառնում է կույսին այս խոսքերով. «արդարև, կնոջից է չարը ծագում» (ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐῤῥύε τὰ φαῦλα): Ամոթխած կինը վրա է բերում աներկյուղ. «սակայն կնոջից է բխում նաև բարին». (ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζε τὰ κρείττονα) (2): Փեսայի սիրտը կոտրվում է այս հատու պատասխանից, որ կուսական պարկեշտության ընդդեմ բան է համարվում և ոսկե խնձորը տալիս է Թեոդորա Պափլագոնացուն: Գեղանի Կասիան բախտի այս չար խաղից հետո, վշտով մեկուսանում է աշխարհից, հիմնում է մենաստան և իրեն նվիրում աստվածապաշտության և գրականության:

Այս գրույցի պատմական ստույգությունը պր. Կրումբախեր կասկածելի չէ համարում: Բայց խելք կտրելո՞ւ բան է, որ բյուզանդական հզոր ինքնակալն ամուսնանալու համար դիմեր մի այնպիսի միջոցի, որ վայել է միայն «Հազար ու մի գիշեր»-ի մտացածին հերոսներին (3): Պարոն Կրումբախերը հիշում է այս առթիվ Թեոդոս II-ի կնոջ՝ Եվդոկիայի խնձորի պատմությունը (4), բայց այս դեռևս ոչինչ չի ապացուցանում, որովհետև տակավին մեծ խնդիր է, թե նույնիսկ Եվդոկիայի գրույցը որքան պատմական է: Ամենահին ժամանակագիրը, որ հաղորդում է մի Կասիայի ավանդությունը, Սիմեոն Մագիստրոսն է (5) X դարի վերջերում. սորանից են փոխ առնում մյուս պատմագիրները: Թեոփիլոս գահ բարձրացավ 830 թ., ուրեմն Կասիայի կյանքն անցել է IX դարի առաջին կիսում: Այսպիսի մի ընդարձակ ժամանակում, մարդու երևակայությունը պետք է շատ բան ստեղծեր բացատրելու համար, թե ինչի՞ց ստիպված մի շնորհալի կին հրաժարվում է աշխարհից և փակվում վանքում:

Կասիային վերագրած սուր պատասխանը, որի շնորհիվ զրկվում է գահից, արդեն ցույց է տալիս, որ այս հեքիաթը հերյուրված է որպիսի ժամանակ, երբ նորա գրական աշխատությունները և կծու ծաղրագիրները հռչակ էին ստացել: Տարակուսելի է նույնիսկ, որ Կասիան վանք մտած լինի երիտասարդ հասակում: Մի կին, որ մատաղ հասակում, դեռ կյանքի չարն ու բարին չճաշակած հեռանում է աշխարհից, չէր կարող այն փորձառությունն ունենալ, որ անհրաժեշտ է ծաղրագիրներ գրելու համար: Բավական չէ միմիայն տեսական ծանոթություն կշտամբելու այն մոլորությունները, որոնք նյութ են միանձնուհու պարսավական գրության: Նույնիսկ պր. Կրումբախեր խոստովանում է, որ Կասիայի ծաղրագիրները «[ակնհայտորեն] կենսական հարուստ փորձառության արդյունք են». (...ist offenbar die Frucht einer reichen Lebenserfahrung): Եթե նա 20 տարեկան կուսաստան է ապաստանել, ե՞րբ կարող էր ձեռք բերել կյանքի փորձառությունը:

Անշուշտ, նա ապրել է մենաստանի պատերից դուրս ավելի քան 20 տարի և կրել աշխարհային ցավեր և հոգսեր, ականատես եղել շատ մոլորության: Այս պատճառով, կարծում ենք, որ հիշած միջադեպը պատմական հիմք չունի և հնարված է ուշ ժամանակ մի հազվագյուտ և ընդունակ գրող-կնոջ հիշատակը զարդարելու համար:

Կասիայի մասին խոսելու առիթն իսկապես այն ծաղրագիրն է, որ ուղղված է մեզ՝ հայերիս: Ահա հունարեն բնագիրն ու հայերեն թարգմանությունը՝

[Տողեր] 33-42

Τῶν ᾽Αρμενίων τὸ δεινότατον γένος
ὕπουλόν ἐστι καὶ φαυλῶδες εἰς ἄγαν,
μανιῶδες τε καὶ τρεπτὸν καὶ βασκαῖνοι,
πεφυσιωμένον πάμπλειστα καὶ δόλον πλῆρες.
εἰπέ τις σοφὸς περὶ τούτων εἰκότως·
᾽Αρμένιοι φαῦλοι μὲν, κ᾽ὰν ἀδοξῶσι,
φαυλότεροι δὲ γίνονται δοξασθέντες
πλουτήσαντες δὲ φαυλότατοι καθόλου
ὑπερπλουτισθέντες δὲ καὶ τιμηθέντες
φαυλεπιφαυλότατοι δείκνυνται πᾶσι.

Հայոց զարհուրելի ազգը
պատիր է և չարաքարո վերին աստիճանի.
այլև խելացնոր, փոփոխամիտ և նախանձոտ,
խիստ փքված և լի նենգությամբ:
Շատ տեղն է ասել սոցա համար մի իմաստասեր, [թե]՝
«Հայերը չար են, քանի [դեռ] հռչակ չունին,
Ավելի չար են դառնում, երբ մեծության են հասնում,
հարստանալուս՝ հիմնովին չար,
իսկ երբ և՛ մեծ հարստություն, և՛ պատիվներ են ձեռք բերում,
չարերից ամենաչար են հանդիսանում:

Միանձնուհու կարծիքը հայոց մասին նպաստավորներից չէ, և լեզուն՝ խայթող: Որ հույներն ատում էին հայերին, ինչպես և մյուս մանր ազգություններին, փաստ է նույնքան ճշմարիտ, որքան և այն, որ սոքա ևս իրենց կողմից առանձին համակրություն չունեին դեպի հույները: Մինչ այժմ էլ արևելքում «լիրզեն» բառը, որպիսի անունով հույներն այժմ հայտնի են Փոքր Ասիայում, վիրավորական իմաստ ունի, համազոր, եթե ոչ ավելի ուժեղ, «ջհուտ» գաղափարին: Ատելության պատճառն իրավամբ հույների հետ հայոց հաղթանակող մրցությունն էր քաղաքական և տնտեսական կյանքում: Բայց պր. Կրումբախերը, առընթեր այս պատմական իրողության, հակամետ է նաև կասկածելու հայոց բարքերի մաքրությունը՝ կշիռ տալով մի «գիտակ» ուղևորի վկայության:

Սակայն, ծաղրագրի նկատմամբ մեզ ավելի շահավետ և կարևոր կլիներ, որոշել նախ նորա գրական արժեքը: Կասիան յուր կարծիքը հիմնելու և հաստատելու համար, ինչպես տեսնում է ընթերցողը, մեջ է բերում մի ոմն իմաստասերի խոսքերը։ Փիլիսոփայի անունը մեզ չի տալիս. հրատարակիչը ևս չէ փորձել տնտղելու նորա անձնավորությունը։ Այդ իմաստասերն ոչ այլ ոք է, եթե ոչ հույն Ժողովրդուսույցը (6), որից մի քանի ծաղրագիր է հասել մեզ. նոցա թվում և հետևյալը՝ նվիրված կապադովկացիներին։

Καππαδόκοι φαῦλοι μὲν ἀεὶ, ζώνην δὲ τυχόντες
φαυλότεροι, κέρδους δ᾽ εἵνεκα φαυλότατοι.
ἢν δ᾽ ἄρα δὶς καὶ τρὶς μεγάλης δράξωνται ἀπήνης
δή ῥα τότ᾽ εἰς ὥρας φαυλεπιφαυλότατοι.
μή, λίτομαι, βασιλεῦ, μὴ τετράκις, ὄφρα μὴ αὐτὸς
κόσμος ὀλισθήσῃ καππαδοκιζόμενος[1].

Կապադովկացիք միշտ չար են.
փառքի (7) հասնելիս՝ ավելի չար,
հարստության համար ամենից չար,
իսկ եթե երկու կամ երեք անգամ
ավելի մեծ աստիճանների են արժանանում,
[այն ժամանակ, անշուշտ, ընդմիշտ] չարերից ամենաչար։
Օ՜, աղերսում եմ, թագավոր՝ ո՛չ չորս անգամ.
ապա թե ոչ՝ ինքն աշխարհը կփչանա կապադովկիանալով.
[=կապադովկական մոլության ենթարկվելով]։

Հովհաննես Լյուդացին խոսելով Հուստինիանոս I-ի նշանավոր գործակիցներից մեկի, վատաբախտ Հովհաննես Կապադովկացու մասին, հիշում է այս ծաղրագիրը, առանց հեղինակի անվան հիշատակության[2]։ Գիտե նաև Կոստանդին Ծիրանածին[3]։ Կապադովկիացիներն ընդհանրապես շատ տխուր հռչակ ունեին հույների մոտ։ Նույն Ժողովրդուսույց իմաստասերին է պատկանում և մի ուրիշ ծաղրագիր, նույնպես կապադովկիացիներին վերա՝

Καππαδόκην ποτ᾽ ἔχιδνα κακὴ δάκεν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ
κάτθανε, γευσαμένη αἵματος ἰοβόλου[4].

Կապադովկացուն մի անգամ մի վատ օձ խայթեց,
բայց ինքն [օձը] սատկեց ճաշակելով թունալից արյուն։

---

[1] Epigrammatum Anthologia Palatina, XI, 238, vol. II, 325.
[2] **Ioannes Lydus**, De magistratibus, ed. Bonn, p. 250.
[3] De thematibus, ed. Bonn, III, p. 21.
[4] Anthologia Palatina, XI, 237, vol. II, 325.

Հայտնի է նմանապես բյուզանդական սուր առածը.

> τρία κάππα κάκιστα, Καππαδοκία, Κρήτη καὶ Κιλικία
> Երեք կապպան (կեն) են ամենավատթար՝
> Կապադովկիա, Կրետե և Կիլիկիա:

Այսպես, Ժողովրդուսույց իմաստասերի խոսքերը, որ ուղղված են կապադովկացիների դեմ, Կասիան ինչ-ինչ փոփոխությամբ վերագրում է հայերին: Պե՞տք է՝ ենթադրել այստեղ մի չարամտություն բարեպաշտ կույսի կողմից: Ավելի հավանական է կարծել, որ Կասիայի ժամանակ կապադովկացի ասելով, հասկանում էին հայերին գլխավորապես: Արիարաթեսների երկիրը, իբրև ազգագրական գաղափար, վաղուց չքացել էր իրականությունից: Կապադովկիա ավելի աշխարհագրական անուն էր, որ մեծ մասամբ գրավել էին հայերն իրենց առաջխաղացությամբ դեպի արևմուտք, մանավանդ Արշակունյաց անկումից հետո: Եթե ճիշտ է, որ հին ժամանակ Հայաստանի արևմտյան սահմանները Կապադովկիայի ազդեցության ներքո էին, անուրանալի է նաև, որ ավելի ուշ, Հուստինիանոս I-ի ժամանակից և նորանից առաջ, Կապադովկիայի մի մասը նույնիսկ պաշտոնապես Երրորդ Հայքի մեջ էր մտնում Կասիայի ժամանակ, այսինքն՝ IX դարում: Կասիան նկատի ունենալով հայոց զորությունն այս երկրներում, կարող էր թյուրիմացությամբ կարծել, որ Ժողովրդուսույց փիլիսոփան ևս կապադովկացի ասելով հայ է հասկանում: Այսպես եղել է, ինչպես մենք ենք ըմբռնում, թե հենց չար դիտավորությամբ միանձնուհին կամեցել է փաթթել հայոց վզին այն, ինչ որ ուրիշի հասցեին է ասած՝ սորանով հարկավ չի թեթևանում նորա ծանր կարծիքը հայոց մասին: Այս կարծիքը Կասիայի անհատական հայացքը չէ, որը, եթե հավատանք, որ 21 տարեկանից վանք է մտել, թերևս ոչ մի հայի չի տեսել օժտված այդ մոլորություններով: Այս մի ընդհանուր հայացք է, որ ունեին բյուզանդական հույները հայոց վերաբերմամբ. ներշնչված այն չարախնդրությամբ և նախանձով, որով նոքա նայում էին հայերի փայլուն հաջողության հասարակական և քաղաքական կյանքի ամեն ասպարեզներում: Սրամիտ ծաղրագիրը յուր նշանակությունը չէր ունենա, եթե նկատվեր միմիայն իբրև պտուղ այն տափակ և անուժ ատելության, որ սովորական երևույթ է միմյանց կից բնակություն ունեցող ազգությունների մեջ. և որը հետաքրքրություն կարող է ունենալ ո՛չ պատմական, այլ ավելի ախտաբանական [Pathologisches Interesse] տեսակետից, ինչպես ասում է Հ. Գելցերը, որն այդ կերպ է նայում ծաղրագրի վերա[1]:

---

[1] "Berliner Philologische Wochenschrift", 1899, S. 331.

ԿԱՍԻԱ ՄԻԱՆՁՆՈՒՀԻՆ ԵՎ ՀԱՅԵՐԸ

(էջ 43)

Գրված է 1901 թ. Մյունխենում ի պատասխան բյուզանդագետ Կարլ Կրումբախերի «Kasia» (Sitzungberichte der Bayerischen Akad. d. Wiss., Philos.-philol. und histor. Kl., 1897, SS. 305-370) ուսումնասիրության: Բնագիրը պահվում է Վիեննական Մխիթարյան միաբանության արխիվում: Առաջին անգամ տպագրվել է «Հանդես ամսօրյա» պարբերականում (1901, № 5-6, մայիս-հունիս, էջ 129-132): Նշելի է, որ այս հոդվածը Ն. Ադոնցի բյուզանդագիտական հետազոտությունների երախայրիքն է:

Արտատպված է նշված հրատարակությունից: Ծանոթագրությունները Օ. Ս. Վարդազարյանի:

1. **Խոսքը K. Krumbacher, Kasia, Munich, 1897** աշխատության մասին է: - Էջ 43:

2. Այս առեղծվածային դրվագում Թեոփիլոսն ու Կասիան, երկուսն էլ՝ փայլուն կրթվածությամբ աչքի ընկնող անձնավորություններ, պարզապես փոխանակում են Հովհաննես Ոսկեբերանի «Ավետման տոնի առթիվ» ճառից վերցված միևնույն նախադասության հատվածները (PG., 50, col. 795): Դժվար թե դա համարվեր անպարկեշտություն: Վերջերս Т. А. Сенина (Монахиня Кассия) ցույց է տվել, որ արքայազնի և աղջկա զրույցն ավելի հարմար է մեկնաբանել «ռոմանտիկ» եղանակով. նախադասության առաջին կեսն ակնարկում է նախամոր Եվային, ուստի և երկրային ամուսնությունը և դրանից բխող բոլոր հոգսերն ու չարիքները, մինչդեռ երկրորդ կեսը վերաբերում է Աստվածամորը և խորհրդանշում է «երկնային» կուսությունը: Թեոփիլոսը, հավանաբար, փորձում էր ներկաների համար աննկատ կերպով հարցնել դուր եկած աղջկան, թե արդյոք նա ցանկանում է իր կինը լինել, թե նախընտրում է (իսկ Կասիայի մասին դա հայտնի էր) մանկուց տենչած կուսությունը: Կասիայի պատասխանը նշանակում էր ամուսնության առաջարկի կտրուկ մերժում, և դա էր, որ «կոտրեց» Թեոփիլոսի սիրտը: Տե՛ս **Диалог Феофила и Кассии: литературная выдумка или реальность?, - см.** Scrinium. Revue de patrologie, d'hagiographie critique et d'histoire ecclesiastique, tome 2: Universum Hagiographicum. Memorial R. P. Michel van Esbroeck, s.j. (1934-2003), Byzantinorossica, Saint-Péterbourg, 2006, pp. 240-272, հատկապես 267-269: - Էջ 43:

3. VIII-IX դարերին վերաբերող աղբյուրներում կարելի է մատնանշել տարբեր «հարսնացուների մրցույթների» հիշատակման կամ նկարագրման առնվազն

ինքը դեպք: Ավելի հավանական է, որ իրավացի են այն ուսումնասիրողները (աղբյուրների և գրականության տեսությունը տե՛ս Т. А. Сенина-ի հիշյալ հոդվածում, pp. 241-249), որոնք գտնում են, որ այս միանգամայն իրական երևույթը լրիվ համահունչ էր «պատկերամարտ» կայսրերի դարաշրջանի՝ խիստ աշխարհիկ և զվարճասեր մթնոլորտին: - Էջ 44:

4. Խոսքը Հովհաննես Մալալասի «Ժամանակագրության» այն դրվագի մասին է, որում պատմվում է, թե իբրև Թեոդոսիոս Կրտսերն իր կնոջ Եվդոկիային ուղարկում է մի հսկայական խնձոր, որը պատկառելի գումարով գնել էր ինչ-որ գյուղացուց: Եվդոկիան, իր հերթին, ամուսնու նվերն ընծայում է կայսեր մտերիմ ընկերոջ Պաուլինոսին: Վերջինն էլ, չիմանալով խնձորի ծագումը, այն նվիրում է Թեոդոսիոսին: Նվերի անակնկալ վերադարձը կայսեր մեջ կասկածներ է սերմանում՝ իր կնոջ և Պաուլինոսի սիրային կապի վերաբերյալ: Պաուլինոսին ենթարկում են մահապատժի, իսկ Եվդոկիան հեռանում է Երուսաղեմ, որտեղ ապաշխարանքների և աղոթքի մեջ անց է կացնում կյանքի մնացորդը: Մահվան շեմին նա երդվում է, որ ոչ մի մեղք չէր ունեցել Պաուլինոսի պատմության մեջ (**Malal.**, Chronogr., Bonn, 1831, pp. 356-358): Եթե անգամ այս զրույցն ունի ինչ-որ փաստական հիմք, այն ակնհայտորեն ոչ մի ընդհանրություն չունի Կասիայի պատմության հետ: - Էջ 44:

5. **Sym.**, 624-625, Bonn, 1838: Տե՛ս նույնը **Georg. Mon.**, 789-790: - Էջ 44:

6. Այսպես է ստուգաբանվում բանաստեղծի «Դեմոդոկոս» անունը: - Էջ 46:

7. Բառացի՝ «գոտին ստանալով»: Գոտին բարձր պատվաստիճանի խորհրդանիշ է: - Էջ 46:

ՀԱՅ ԳԻՏԱԿԱՆ ԴԵՄՔԵՐ ԲՅՈՒԶԱՆԴԻԱՅՈՒՄ

(էջ 48)

Գրված է 1930 թ. Փարիզում: Բնագիրը պահվում է Բոստոնի «Հայրենիք» ամսագրի արխիվում: Առաջին անգամ տպագրվել է «Հայերը բյուզանդական գիտության մեջ» խորագրի ներքո (տե՛ս «Հայրենիք», 1930, 9-րդ տարի, № 2, էջ 93-105, 1931, № 3, էջ 88-96): Երկրորդ անգամ լույս է տեսել «Հայ գիտական դեմքեր Բյուզանդիայում» վերտառությամբ (տե՛ս Ն. Ադոնց, Պատմական ուսումնասիրություններ, Փարիզ, 1948, էջ 501-537): Առանձին հատվածներ հրապարակվել են Կահիրեի «Յուսաբեր» օրաթերթում (1969, 5 հունիսի, № 53, էջ 2-3): Հոդվածն ամբողջությամբ անգլերեն է